

І.Б. Кремінська, В.А.Левицький

Вплив фізичних навантажень різної інтенсивності на атерогенез у щурів

Алиментарная гиперхолестеринемия, интенсивные физические нагрузки и их сочетание сопровождаются уменьшением в плазме крови крыс содержания нитрит-аниона, что проявляется спазмом и атеросклеротическим повреждением бедренных артерий животных. Противоположный эффект имеет сочетание гиперхолестеринемии с умеренными физическими нагрузками. Оно ведет к увеличению содержания в плазме крови нитрит-аниона, в результате чего спазм исследуемых сосудов уменьшается, а их атеросклеротические изменения ограничиваются.

ВСТУП

Доведено, що першоосною деяких захворювань серцево-судинної системи є розвиток ендотеліальної дисфункції, а дослідження останніх років значно розширили уяву про її етіопатогенез [4, 11].

Крім тісних реципрокних зв'язків між компонентами крові та судинним ендотелієм, останньому належить провідна роль у підтриманні балансу важливих функцій судинної стінки [4, 14].

Ендотеліальні клітини продукують вазорелаксуючі фактори, до яких в першу чергу відносять оксид азоту (NO). Останній є нестійкою речовиною, яка зумовлює ендотеліальну дилатацію артерій у відповідь на дію ацетилхоліну, що вперше описано Furchgott і Zawadski [7]. NO синтезується із амінокислоти L-аргініну за участю ферменту ендотеліальної NO-синтази (eNOS). Активація цього ферменту залежить від внутрішньоклітинної концентрації іонів кальцію в ендотеліоцитах, є кальмодулін-залежною і потенціюється при наявності нікотинамід-аденін-динуклеотидфосфату (НАДФН) і 5,6,7,8-тетрагідробіоптерину (BH₄). NO дифундує до гладеньком'язових клітин (ГМК) судинної стінки і зумовлює

їх розслаблення, активуючи розчинну гуанілатциклазу, що сприяє збільшенню вмісту циклічного 3,5-гуанозину монофосфату (цГМФ) [3, 7, 12]. Крім вазодилаторної, NO виконує цілу низку інших важливих функцій: модулює збільшення вмісту у крові вазоактивних медіаторів, пригнічує адгезію лейкоцитів [4, 7], бере участь у регуляції ремоделювання судинної стінки, пригнічує експресію прозапальних генів, адгезію та агрегацію тромбоцитів, міграцію і проліферацію ГМК [4]. NO – лабільна короткоживуча молекула з періодом напіврозпаду від 2 до 30 с [11, 12]. Надалі ця сполука трансформується в нітрит (NO₂) і нітрат (NO₃) і екскретується нирками.

Важливу роль у розвитку ендотеліальної дисфункції, що характеризується зміною вазоконстрикторної та вазодилаторної функцій судинного ендотелію, відіграє гіперхолестеринемія [4, 8, 9]. Проте нині залишається невисвітленим факт розвитку ендотеліальної дисфункції з ознаками порушення продукції вазоактивних ендотеліальних факторів і морфологічних проявів ураження стінки артеріальних судин при фізичних навантаженнях різної інтенсивності та, особливо, на фоні гіперхолестеринемії.

© І.Б. Кремінська, В.А.Левицький

Мета нашої роботи – дослідження вмісту нітрит-аніона й ендотеліну-1 у плазмі крові та локальні зміни стінки стегнових артерій тварин, які перебували на атерогенній дієті та зазнавали впливу фізичних навантажень різної інтенсивності.

МЕТОДИКА

Моделювання гіперхолестеринемії проводили на 45 щурах-самцях, масою 250–300 г, які протягом 8 тиж перебували на атерогенній дієті, складовими компонентами якої були 1,5 г холестерину, 10 г свинячого жиру та 0,1 г жовчних кислот із розрахунку на 1 кг маси тіла [5]. Таку їжу вводили за допомогою зонду у стравохід щурів. Експериментальне моделювання фізичного навантаження високої та помірної інтенсивності (ФНВІ і ФНПІ) здійснювали на 24 щурах-самцях бігом у тредбані зі швидкістю 36 і 24 м/хв відповідно протягом 1 год щодобово тривалістю 2 міс [6]. Крім того, 30 щурів з гіперхолестеринемією зазнавали впливу ФНВІ і ФНПІ за вищезгаданою методикою, а 10 – склали контрольну групу. Утримання, догляд за тваринами і всі маніпуляції проводили відповідно до положенням “Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей” (Страсбург, 1985).

Вміст нітриту-аніона у плазмі крові визначали імуноферментним методом за допомогою набору реактивів (Україна). Для дослідження кров у щурів збирали з черевної аорти під нембуталовим наркозом натще. Структуру стегнових артерій вивчали на субмікроскопічному рівні за допомогою електронного мікроскопа.

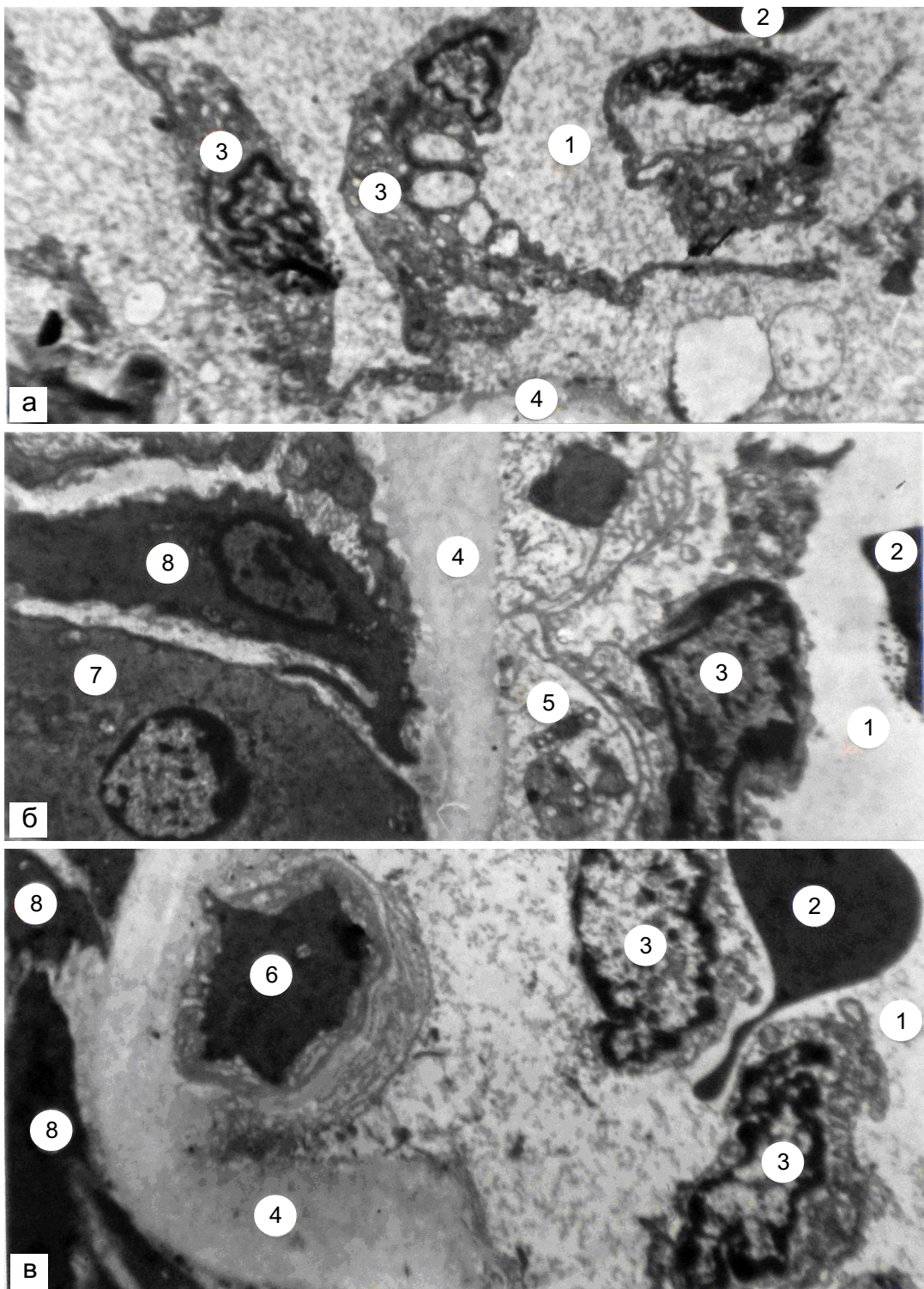
Для статистичної обробки отриманих цифрових результатів використовували сучасну комп’ютерну програму Statistica 5.0.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Отримані нами результати свідчать, що у тварин з гіперхолестеринемією (вміст

загального холестерину у порівнянні з контролем є вищим на 69 %) рівень нітрит-аніона у плазмі крові знижується в 1,4 раза ($P < 0,001$). Вміст нітрит-аніона у крові контрольних щурів становив $17,21 \text{ мкмоль/л} \pm 0,47 \text{ мкмоль/л}$. У разі гіперхолестеринемії він знизився до $12,26 \text{ мкмоль/л} \pm 0,51 \text{ мкмоль/л}$ ($P < 0,001$). Як встановлено [3, 11, 12] вільний холестерин підсилює транскрипцію гена кавеоліну-білка, який зв’язується з молекулами eNOS і інактивує їх. Ще одним можливим інгібуючим механізмом впливу підвищеного вмісту холестерину на eNOS є збільшення вмісту в крові асиметричного диметиларгініну та безпосередній ушкоджуючий вплив ліпопротеїнів низької щільності на ендотелій судин. Під їх впливом знижується рівень експресії гена eNOS, внаслідок чого порушується синтез NO [8].

Значне зниження вмісту у плазмі крові вазодилатаційного фактора при гіперхолестеринемії є свідченням ушкодження ендотеліоцитів кровоносних судин із порушенням їх функції. При електронно-мікроскопічному дослідженні стегнових артерій спостерігається виражений спазм цих судин, набряк і вакуолізація ендотеліоцитів, зміни форми і конфігурації їх ядер, ушкодження плазмолем, підсилення мікропіноцитозної активності, адгезія на їх поверхні клітин лейкоцитарного ряду, тромбоцитів. Відбувається десквамація окремих ендотеліоцитів (рисунок, а), а в субендотелії накопичуються моно- та міоінтимоцити, цитоплазма яких переповнюється холестерином та його ефірами, внаслідок чого вони нагадують піну (пінисті клітини) та позаклітинні депозити холестерину. Спостерігається локальний набряк та розшарування внутрішньої еластичної мембрани судинної стінки. У м’язовій оболонці виявляються нормальні та видозмінені “темні” міоцити. Останні є потенційними міоінтимоцитами, які мігрують в субендотелій та проявляють фагоцитарні властивості.

Ультраструктурні зміни стінки стегнової артерії при гіперхолестеринемії (а), фізичному навантаженні високої інтенсивності (б) та їх поєднанні (в): 1 – просвіт артерії, 2 – еритроцит, 3 – ендотеліоцит, 4 – внутрішня еластична мембрана, 5 – субендотеліальне накопичення пінистих клітин та ліпопротеїнів, 6 – міоінтимоцит в субендотелії, 7 – “світлі” міоцити, 8 – “темні” міоцити. Зб. 4800

Як стверджують літературні джерела, суттєвий вплив на стан ендотелію судин і рівень вазоактивних факторів крові мають різні види фізичних навантажень, а саме, високої чи помірної інтенсивності, динамічні чи статичні [1, 2, 10, 13]. Ми дослідили вплив ФНВІ і ФНПІ на вміст нітрит-аніона, який бере участь у регуляції судинного тонусу.

Встановлено, що ФНВІ, які є нефізіологічними для експериментальних тварин, призводять до змін ліпідного спектра крові (вміст загального холестерину зростає у порівнянні з контролем на 61,4 %) та вираженої ендотеліальної дисфункції, що підтверджується зменшенням вмісту в плазмі крові нітрит-аніона ($13,62 \text{ мкмоль/л} \pm 0,09 \text{ мкмоль/л}$; $P < 0,001$). Механізм зниження його в крові є аналогічним, як і при гіперхолестеринемії [3, 8, 11, 12]. ФНПІ, які є більш фізіологічними для рухової активності тварин, незначно впливають на зміни функціонального стану судинної ендотелію. Все ж деяке збільшення вмісту нітрит-аніона ($18,4 \text{ мкмоль/л} \pm 0,11 \text{ мкмоль/л}$; $P < 0,05$), що є позитивним явищем. Субмікроскопічне дослідження структури стенових артерій при ФНВІ підтвердило наявність ушкоджень інтими, внутрішньої еластичної мембрани судинної стінки, відповідних змін у м'язовій оболонці, які є подібними до ушкоджень, характерних для ГХЕ (див. рисунок, б). На протипагу ФНВІ, ФНПІ призводять до антиатерогенних змін і забезпечують збереження структури судинної стінки, характерної для інтактних тварин.

Отже, ФНВІ супроводжуються зниженням вмісту нітрит-аніона та виступають у ролі ушкоджуючого чинника стінки кровоносних судин. Навпаки, при ФНПІ вазодилаторна функція ендотелію не порушується і структурні зміни судинної стінки є відсутніми.

Особливо небезпечним фактором ушкоджуючого впливу на судинний ендотелій є поєднання гіперхолестеринемії і фізичних навантажень високої інтенсивності, що підтверджується даними наступної серії

наших досліджень. ФНВІ на фоні аліментарної гіперхолестеринемії призводять до максимального зниження вмісту нітрит-аніона. Його вміст у плазмі крові у порівнянні з контролем зменшується в 1,8 раза ($P < 0,001$), а у порівнянні з чистою гіперхолестеринемією і ФНВІ – у 1,3 і 1,45 раза відповідно. Поєднання цих впливів сприяє більш вираженій стимулювальній дії на атерогенез судин, ніж кожний із них зокрема, адже вміст загального холестерину у порівнянні з контролем збільшується на 81,9 % і є вищим на 7,4 і 12,7 % відповідно від окремо взятих гіперхолестеринемії та ФНВІ.

При електронно-мікроскопічному дослідженні стінок стенових артерій виявилось значне ушкодження їх ендотеліальної виселки, внутрішньої еластичної мембрани та м'язової оболонки (див. рисунок, в). Утворюються множинні атеросклеротичні бляшки, в основі яких перебувають пінисті клітини моно- і міоцитарного походження та позаклітинні відкладення холестерину та його ефірів. Можна припустити, що значно активуються адгезивні й агрегаційні процеси. У просвіті судин поблизу стінок виявляються агрегати тромбоцитів, лейкоцитів, еритроцитарні складжі. Підсилюється діapedез формених елементів крові.

Таким чином, поєднання гіперхолестеринемії та ФНВІ призводить до виражених структурних ушкоджень стінки стенових артерій і порушення рівня ендотеліозалежних факторів, що підтверджує розвиток вираженого ступеня ендотеліальної дисфункції із значним порушенням регуляції тонусу судин і прогресуванням атеросклеротичних змін кровоносних судин.

При помірних фізичних навантаженнях на фоні аліментарної гіперхолестеринемії у порівнянні з інтенсивними фізичними навантаженнями та гіперхолестеринемією, вміст загального холестерину у крові знижується більше ніж в 1,5 раза, а вміст нітрит-аніона хоч і є меншим у 1,1 раза у порівнянні з контролем, у порівнянні з ФНВІ

на фоні гіперхолестеринемії підвищується в 1,6 раза ($P < 0,001$). При електронно-мікроскопічному дослідженні стегнових артерій за таких умов виявляються незначні локальні ушкодження її внутрішньої оболонки.

Отже, фізичні навантаження в помірно-му режимі навіть при гіперхолестеринемії значною мірою запобігають розвитку ендотеліальної дисфункції, чим стабілізують атеросклеротичні ушкодження судин. Позитивним у цьому процесі є не лише підвищення вмісту нітрит-аніона, а і збільшення синтезу ліпопротеїнів високої щільності, які мають антиатерогенні властивості. Крім того, при помірних фізичних навантаженнях створюються сприятливі умови для аеробного окислення жирів у жирових депо, гідроліз яких за таких умов підсилюється [2].

ВИСНОВКИ

Гіперхолестеринемія та інтенсивні фізичні навантаження, а особливо їх поєднання, супроводжуються значним зниженням вмісту нітрит-аніона та вираженим атеросклеротичним ушкодженням стінки стегнових артерій. Помірні фізичні навантаження, навпаки, підвищують вміст нітрит-аніона, завдяки чому попереджається розвиток атеросклерозу досліджуваних артерій.

I.B. Kreminska, V.A. Levytsky

INFLUENCE OF THE PHYSICAL LOADINGS OF DIFFERENT INTENSITY ON AN ATHEROGENESIS IN THE RATS

Alimentary hypercholesterolemia, as well as the intensive physical loadings are accompanied diminishing of level of nitrite-anion as compared to the control group of animals. Combination of the intensive physical loadings and hypercholesterolemia results in maximal lowering level of nitrite-anion and more expressed atherosclerotic damage of wall of arteries of experimental rats, and the moderate physical loadings at hypercholesterolemia render an opposite effect.

Ivano-Francivsk State Medical University, Ivano-Francivsk, Ukraine

Івано-Франків. мед. ун-т

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аронов Д.М., Бубнова М.Г., Перова Н.В. и др. Влияние максимальной и субмаксимальной физических нагрузок на алиментарную дислипидению // Тер. архив. – 1993. – № 3. – С. 57–62.
2. Бубнова М.Г., Аронов Д.М., Перова Н.В. и др. Физические нагрузки и атеросклероз: динамические нагрузки высокой интенсивности как фактор, индуцирующий экзогенную дислипидемию // Кардиология. – 2003. – № 3. – С. 43–49.
3. Затеишиков Д. А., Манушкина Л. О., Кудряшова О. Ю. и др. Полиморфизм генов NO-синтетазы и рецептора ангиотензина-2 1-го типа и эндотелиальный гемостаз у больных ишемической болезнью сердца // Там же. – 2000. – № 11. – С. 28–32.
4. Малая Л. Т., Корж Л. Т., Балковая Л. Б. Эндотелиальная дисфункция при патологии сердечно-сосудистой системы. – Харьков: Торсинг, 2000. – С. 79–134.
5. Одушко Н.П. Ранние различия в составе эфиров холестерина в печени и сыворотке крови под влиянием атерогенной диеты // Патол. физиология и эксперим. терапия. – 1982. – №4. – С. 90–93.
6. Талько В.И. Морфологические изменения сократительных структур сердца и стенок магистральных сосудов при физических нагрузках // Врачеб. дело. – 1989. – №6. – С. 55–58.
7. Транхтенберг Исаак. Молекула века: эволюция представлений // Зеркало недели. – 2003. – №35. – С. 14.
8. Фролькіс В. В., Кульчицький О. К., Новикова С. М. та ін. Зміни концентрації ліпопротеїнів, ендотеліну-1 та NO₂ плазми крові при експериментальній гіперхолестеринемії у кролів різного віку // Журн. АМН України. – 2000. – №3. – С. 575–581.
9. Araujo F.B., Barbosa D.S., Hsin C.Y. et al. Evaluation of oxidative stress in patients with hyperlipidemia // Atherosclerosis. – 1996. – 117, №2. – P.61–71.
10. Frellin C., Ladoux A. Vascular endothelial growth factors and angiogenesis // Ann Endocrinol (Paris). – 2000. – № 61. – P.70–74.
11. Quyyumi A.A. Endothelial function in health and disease: new insights into the genesis of cardiovascular disease // Amer. J. Med. – 1998. – №105. – P.32S–39S.
12. Liorens S., Nava E. Cardiovascular diseases and the nitric oxide pathway // Curr Vascular. Pharmacol. – 2003. – 1, №3. – P. 35–46.
13. Murohara T., Witzensbicher B., Spyridopoulos I. et al. Role of Endothelial Nitric Oxide Synthase in Endothelial Cell Migration // Arteriosclerosis, Thrombosis and Vascular Biology. – 1999. – №19. – P.1156–1161.
14. Setty S., Tune J.D., Downey H.F. Nitric oxide contributes to oxygen demand-supply balance in hypoperfused right ventricle // Cardiovascular. Res. – 2004. – №64. – P.431–436.

Матеріал надійшов до редакції 12.07.2007